

УДК 615.825:616.899.2

Грановська Вероніка., ст. магістратури факультету здоров'я, фізичної культури і спорту; науковий керівник – к.б.н., доцент Поташняк І.М. (Міжнародний економіко– гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

РОЗВИТОК МОТОРИКИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДОШКІЛЬНЯТ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено актуальну проблему розвитку й удосконалення рухових здібностей розумово відсталих дітей. Проаналізовано загальні та специфічні розлади моторної сфери дітей з розумовою відсталістю; акцентовано увагу на необхідності систематичного впровадження фізичної реабілітації для покращення загальної і дрібної моторики а також особистісного розвитку дітей з вадами розумового розвитку.

Ключові слова: розумово відсталі діти, фізична реабілітація, загальна моторика, дрібна моторика.

Аннотация. В статье исследована актуальная проблема развития и совершенствования двигательных способностей умственно отсталых детей. Проанализированы общие и специфические расстройства моторной сферы детей с умственной отсталостью; акцентируется внимание на необходимости систематического внедрения физической реабилитации для улучшения общей и мелкой моторики, а также личностного развития детей с недостатками умственного развития.

Ключевые слова: умственно отсталые дети, физическая реабилитация, общая моторика, мелкая моторика.

Annotation. The article is devoted to the issue of development and improvement of motor abilities of mentally retarded children. The common and specific motor sphere disorders of children with mental retardation are analyzed. The need for systematic implementation of physical rehabilitation to improve the overall and fine motor skills and personal development of children with intellectual disabilities is accentuated.

Keywords: mentally retarded children, physical rehabilitation, general motor skills, fine motor skills.

За даними Міністерства охорони здоров'я в Україні проживають понад 300 тисяч осіб з вадами розумового розвитку. На 1000 дітей припадає 10 випадків вад розумового розвитку. У зв'язку з цим створення умов для

забезпечення рухової активності, фізичної реабілітації дітей з вадами розумового розвитку і їхніх родин є одним з актуальних завдань нашого суспільства, про що говориться у затвердженій Указом Президента України Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту (2004–2016 р.р.).

Розробка проблеми реабілітації людей з важким ступенем розумової відсталості, організація їхньої взаємодії зі здоровою частиною населення належить до пріоритетних напрямів наукових досліджень. Як підкреслюють багато фахівців [1, 2, 3], чим тяжчий ступінь розумової відсталості, тим сильніше виражені порушення психомоторного розвитку. Дитині з важким ступенем розумової відсталості необхідна своєчасна та довготривала соціальна і фізична реабілітація [2, 4].

Аналіз науково-методичної літератури з проблеми організації занять з фізичної реабілітації дітей з вадами розумового розвитку показав, що нині розглянуто специфічні особливості процесу фізичного виховання (Т. Ю. Круцевич, Р. В. Чудна), апробовано методику адаптивної фізичної культури для дітей даної нозології (С. П. Євсєєв); виявлено позитивний вплив рухливих ігор на психічний стан дітей (Т. П. Вісковатова) і необхідність комплексної реабілітації (Р. О. Баннікова). Водночас у спеціальній літературі практично не приділяється увага фізичній реабілітації дітей з важким ступенем розумової відсталості, дотепер залишаються фрагментарно висвітленими багато питань стимуляції моторного розвитку таких дітей [5, 6].

Система спеціальної освіти в Україні має вертикально– горизонтальну структуру, яка передбачає диференціацію дітей по нозологіям та віковим групам. Відповідно освітні послуги дітям з порушеннями інтелектуального розвитку надаються в рамках спеціальних освітніх закладів, які реалізують програми дошкільної, початкової, основної та середньої (повної) загальної освіти, складені на основі Державного стандарту спеціальної освіти. Проте, як свідчить практика, ні в галузі спеціальних освітніх закладів, ні з урахуванням можливості навчання дитини з вадами у загальноосвітньому закладі суттєво недоопрацьованим залишається питання застосування засобів фізичної реабілітації до дітей із розумовою неповносправністю [7, с. 14–18].

Мета статті – провести теоретичний аналіз науково-методичної літератури з питань розвитку грубої і дрібної моторики дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю. Для її реалізації передбачається виконати такі завдання: систематизувати і узагальнити сучасні науково-методичні знання, вітчизняний та зарубіжний досвід використання засобів фізичної реабілітації дітей з вадами розумового розвитку.

Фахівці з фізичного виховання розумово відсталих дітей [4, 5, 8] експериментально довели, що успішна корекція рухових порушень у розумово відсталих дітей може здійснюватися тільки за виконання певних умов, зокрема застосування науково обґрунтованої методики використання спеціальних засобів фізичної реабілітації. Обов'язковими факторами при цьому повинні бути вибір вправ, що відповідають психофізичним можливостям дітей, створення адекватних педагогічних умов. Лише окремі дослідження були присвячені вивченню корекційного впливу фізичних вправ на розумово відсталих дітей [7, с. 14–18].

З розумово відсталими дітьми недоцільно, а часом і неможливо спиратися на вищий, значущий рівень організації рухів, недостатність якого є специфічною при олігофренії. Як указує М. П. Вайзман, корекцію рухових порушень у розумово відсталих дітей методологічно правильно будувати з опорою на більш збережені нижчі церебральні рівні, до яких належить пропріоцептивна і тактильна чутливість. Рухи, що відбуваються на основі чутливості, мають малий ступінь довільності, унаслідок чого, навчання за демонстрацією, наслідувальне навчання без використання детальної словесної інструкції призводить до більшого ефекту в навчанні розумово відсталих дітей.

Відзначаючи велике значення чуттєвого досвіду для розумово відсталих дітей дошкільного віку, Т. П. Вісковатова, І. М. Ковцун вказують на наявність в таких дітей порушення сенсорики, що проявляються в недостатньому розумінні інструкцій, труднощах в освоєнні рухів, поганому орієнтуванні в просторі. Поряд із низьким рівнем сформованості загальної моторики відмічалися порушення дрібної моторики рук, яка забезпечує тонкі, диференційовані рухи при виконанні трудових операцій, при ліпленні, конструюванні, письмі й інших рухових актах. Тому вищезгадані дослідники розвитку дрібної моторики розумово відсталих дошкільників приділяють значну увагу [7; 9; 10]. Крім того, відповідно до концепції М. М. Кольцової, крім засвоєння соціально значущих рухових навичок, тонкі й точні рухи кисті руки сприяють розвитку мислення і мовлення дітей.

У наукових працях А. А. Катаєвої, Є. А. Стребелевої відзначається, що тактильно– рухове сприйняття має велике значення для розумово відсталої дитини, оскільки воно лежить в основі чуттєвого пізнання [11]. Саме через тактильно– рухове сприйняття одержують перші враження про форму, величину предметів, їх розташування в просторі. Адже першим видом дії дитини з предметами є хапання, під час якого форма, величина, маса, просторове розташування предмета пізнаються на дотик, а вже рука навчає око. Подібної позиції дотримується і Л. П. Носкова, яка стверджує, що з дітьми дошкільного віку повинна проводитися серйозна робота з

формування тактильно-рухового сприйняття, оскільки корекційне навчання є основою розвитку аномальних школярів [11, с.17– 29].

Фізична реабілітація має бути важливою частиною загальної системи навчання, виховання, корекції дітей з вадами розумового розвитку. Основною метою програми з фізичної реабілітації є корекція і компенсація недоліків фізичного розвитку, загальної та дрібної моторики, які перешкоджають їх успішному навчанню і вихованню.

В основі фізичної реабілітації дітей з вадами розумового розвитку лежить навчання окремим рухам, елементам дій, доведення їх до варіативного автоматичного виконання, об'єднання цих елементів у свідому діяльність.

Для всебічного фізичного та психічного розвитку, збільшення рухової активності у процесі занять з фізичної реабілітації проводяться:

- заняття, спрямовані на розвиток психомоторики: ранкова гігієнічна гімнастика, фізкультхвилинки, рухова терапія, фізкультурні свята, ЛФК, змагання, прогулянки;

- заняття, спрямовані на покращення функціонування кисті та пальців рук: пальчикова гімнастика, складання мозаїки, кубиків; малювання, ліплення з пластиліну, застібання-розстібання гудзиків, конструювання, розкладання дрібних предметів у залежності від форми, розміру, кольору (квасолі, намистинок, шишок, круп тощо), захоплення та утримання предметів різними пальцями;

- заняття, спрямовані на оволодіння навичками самообслуговування на основі покращення функціонування опорно– рухового апарату, рівноваги, координації рухів;

- дихальні вправи для попередження виникнення захворювань верхніх дихальних шляхів.

При проведенні занять з фізичної реабілітації необхідно навчити дитину відчувати рухи всіх видів, застосувати оптимальну кількість сенсорних подразників, які стимулюють відчуття дотику, рівноваги. При складанні комплексу ЛФК ураховується вік дитини, тяжкість дефекту, рівень її інтелектуального розвитку, її інтереси, особливості поведінки. Більшість вправ пропонуються у вигляді цікавих ігор, завдяки чому дитина самостійно повторює активні рухи.

Аналіз науково-методичної літератури, проведені спостереження засвідчили, що за рівнем розвитку загальної і дрібної моторики розумово відсталі діти дошкільного віку значно відстають від своїх нормально розвинених однолітків. Особливі утруднення в них викликають завдання, пов'язані з утриманням рівноваги, зміною напрямку руху [4, 5].

Для визначення стану загальної моторики пропонується 9 вправ, що відбивають статичну і динамічну рівновагу, координацію, точність і загальну спритність дітей: 1) *стояння протягом 15 секунд із заплющеними*

очима на обмеженій площі опори; 2) підскакування з одночасним відриванням від землі обох ніг; 3) подати руку, попросити міцно потиснути її спочатку правою, потім лівою і, нарешті, обома руками; 4) стояння протягом 10 секунд на пальцях ніг (“навшпиньках”) із розплющеними очима; 5) стояння з розплющеними очима протягом 10 секунд поперемінно на правій і лівій нозі; 6) удичення м'ячем у ціль із відстані 1 м; 7) перестрибування з місця без розбігу через мотузку, протягнену на висоті 20 см від підлоги; 8) біг на місці з максимальною частотою і з заданою амплітудою протягом 5 секунд; 9) дитині пропонується взяти в руки перкусійний молоток і кілька разів сильно вдарити ним по столу.

Особливу увагу фахівці приділяють необхідності розвитку дрібної моторики розумово відсталої дитини [6; 8; 10]. Виокремлюють наступні твердження: навички дрібної моторики допомагають дитині досліджувати, класифікувати речі, краще розуміти та вивчати світ; формують навички самообслуговування; предметно-маніпулятивна діяльність сприяє самовираженню дитини через гру, творчі заняття (малювання, ліплення тощо); дозволяють набути соціального досвіду; здатність до захоплення предметів впливає на розвиток вищої нервової діяльності; руки беруть участь у підтримці і зміні пози тіла, у формуванні реакцій рівноваги та координації рухів; маніпулятивно-предметна діяльність сприяє розвитку вищих форм інтеграції.

Для розвитку тонких рухів кисті застосовуються пальчикова гімнастика, ігри і різні види занять, що спонукають дітей до тонкої маніпулятивної діяльності. Основний методичний прийом при виконанні цих завдань полягає у тренуванні всіх трьох видів рухів кисті – стискування, розтягання і розслаблення – та у використанні ізольованих рухів кожного з пальців [10].

Для оцінки стану дрібної моторики дошкільників рекомендуються 5 тестів: 1) стиснути в кулак пальці спочатку правої руки, потім лівої руки, потім стиснути пальці двох рук одночасно; 2) загнути кожен із пальців поперемінно то на правій, то на лівій руці («Пальчики ховаються»); 3) з'єднати пальці однієї руки з пальцями другої («Пальчики вітаються»); 4) нанизувати на шнурок чи нитку бусинки; 5) вкласти в коробку одночасно правою і лівою руками по одному 5 сірників (паличок).

Результати тестування фіксуються відповідно до 5– бальної системи, за методикою А. Р. Лурії. Виконання тестів за цією методикою оцінюється за допомогою п'яти цифр 0, 1, 2, 3, 4, де:

0 балів – оцінюється практично правильне виконання тестів без помилок;

1 бал – до 25 % помилок і 75 % правильно виконаних завдань,

2 бали – до 50 % помилкових рухів, інші виконані правильно;

3 бали – понад 50 % помилок при виконанні тестів;

4 бали – 100% помилок при виконанні тестів.

Форми організації фізичної реабілітації та освіти дітей з вадами розумового розвитку у кожній країні мають свої особливості і залежать від рівня економічного розвитку, культури, відповідних законів, методів роботи з даним контингентом дітей.

Узагальнення, оцінка та аналіз спеціальної літератури й досвіду провідних фахівців дозволяє зробити висновок про те, що існує об'єктивна необхідність більш поглибленого вивчення, уточнення, коректування і удосконалення процесу фізичної реабілітації дітей з вадами розумового розвитку. Усе це визначає актуальність розробки ефективних програм фізичної реабілітації, вказує на важливість покращення психомоторики дітей з вадами розумового розвитку, пошуку нових шляхів, засобів і методів формування основних рухових якостей, корекції вторинних порушень.

1. Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні : зб. наук. пр. Кам'янець– Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XXI. – Том 1. – Серія: соціально– педагогічна, 2012. – С. 7– 27. **2.** Шипицына Л. М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. – 2– е изд., перераб. и дополн. – СПб. Речь, 2005. – 477 с. **3.** Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку / Укл: Л. О. Прядко, О. О. Фурман / Методичний посібник. – Суми : РВВ СОППО. – 2015. – 114 с. **4.** Вісковатова Т. П. Психофункціональний стан дітей із затримкою психічного розвитку під впливом занять рухливими іграми / Т. П. Вісковатова // Молода спортивна наука України : збірник наукових праць з галузі фізичної культури і спорту. – Львів : НВФ «Українські технології», 2006. – Вип. 10. – Т. 4. – С. 217 – 222. **5.** Дмитриев А. А. Коррекционно– педагогическая работа по развитию двигательной сферы учащихся с нарушением интеллектуального развития : учеб. пособ. / А. А. Дмитриев. – М. : Издательство Московского психолого– социального института, 2004. – 224 с. **6.** Бастун Н. А. Реабілітація дітей і молоді з помірною, важкою та глибокою інтелектуальною недостатністю: сьгоднішні реалії та перспективи / Н. А. Бастун, К. С. Журавель, Т. О. Куценко. – Київ : Університет «Україна», 2004. – 448 с. **7.** Висоцька А. М. Організація корекційно– виховних занять із розумово відсталими школярами / А. М. Висоцька // Дефектологія. – 2012. – № 1(61). – С. 14–18. **8.** Деделюк Н. А. Теорія і методика адаптивної фізичної культури : навч.– метод. посібник для студентів / Н. А. Деделюк. – Луцьк : Вежа– Друк, 2014. – 68 с. **9.** Ковцун І. М. Особливості розумового і фізичного розвитку дітей з легким ступенем розумової відсталості / І. М. Ковцун // Спортивна наука України. – 2015. – № 5 (69). – С. 3 – 8. **10.** Навьки тонкой моторики / Маленькие ступеньки: программа ранней педагогической помощи детям с отклонениями в развитии. – М. : Институт общегуманитарных исследований, 2001. – 173 с. **11.** Катаева А. А. Дидактические игры и упражнения в обучении умственно отсталых дошкольников : Кн. для учителя / А. А. Катаева.– М. : Просвещение, 1990. – 191 с.